

EGİTİM İSTEMİ

Nejla (KURUL) TURAL*

Eğitim planlaması sürecinde gerçekleştirilen etkinlikler, eğitim sistemi geçmişini ve bugünü ile tanımlamaya, sorunlarını tanımlamaya, sistemin geleceğine ilişkin gerçekçi öngörülerini içeren bir plan hazırlamaya ve uygulamaya yöneliktir. Hazırlanan eğitim planı, üretim sisteminin bugün ve gelecekte gereksinime duyacağı insangücü nitelik ve niceliğine ilişkin hedef ve politikaları içermelidir. Buna ek olarak, eğitim isteminin yönü ve niteliğine ilişkin hedefleri ve politikaları da kapsamalıdır. Eğitim planlaması sürecinde, eğitim istemi, hem demografik gelişmeler hem de eğitim isteminin nasıl oluştuğu ve hangi etkenlerce belirlendiği açılarından ele alınmalı ve incelenmelidir. Bu çalışmada, eğitim istemi kavramı ve eğitim istemini etkileyen etkenler özetlenmeye çalışılmıştır.

Eğitim İstemi ve İlgili Kavramlar

Eğitim ekonomisi ve planlaması alanyazınında, eğitim istemi (talebi), eğitim sunumu (arzı) kavramları önemli bir yer tutar. Aşağıda bu kavramların genel olarak içeriği bir matris düzeni içinde verilmiştir.¹

Eğitim İstemi	Eğitim Sunumu
Bireyler ve Aileler	Özel Okullar
Üretim Sistemi	Kamu Okulları
- Özel	
- Kamu	

Eğitim sunumu, örgün ve yaygın tüm eğitim kurumlarının, eğitim hizmetini yerine getirmek için, arz ettikleri zamandır.² Eğitim sürecinde öğrenciler; öğretmen, yönetici, eğitim uzmanı gibi insangücü ile bina,

*Yrd. Doç. Dr. A.Ü. Eğt. Bil. Fak. Eğitim Yönetimi ve Planlaması Öğretim Üyesi.

1 J. Tinbergen, George Psacharopoulos. "Long Range Educational Policy Planning Perspectives in OECD Countries: A Review of Issues and Policy Proposals", *Educational Planning, A Reappraisal*. (Paris: OECD 1983), s. 251.

2 Necdet Serin. *Eğitim Ekonomisi. (II. Baskı) (Ankara: AÜEF Yayınları, 1979), s.*

derslik, kütüphane, laboratuvar, spor salonu gibi sermayenin işbirliğinden doğan eğitim hizmetini elde ederler. Kuşkusuz bu eğitim hizmeti, ülkelere göre ağırlıkları farklılaşan, kamu ve özel okullarca yürütülür.

Eğitim isteminin temel iki kaynağı arasında bir ayırım yapmakta yarar vardır. Bunların ilki olan bireysel eğitim istemi, bireyin örgün ya da yaygın belli eğitim ya da öğretim programına devam edebilme olanağıdır.³ Bireysel eğitim istemi, belli eğitim ve öğretim programlarına katılmak için, farklı dönem ve aşamalarındaki çocuk, genç ve yetişkinlerin bir dizi kararlarının sonucunda oluşur. Genellikle çocuklar, zorunlu eğitimi izleyen yıllarda, aileleriyle birlikte eğitime ilişkin çeşitli kararlar almak, seçimler yapmak zorunda kalırlar. Bunlar programın içeriği, okulun türü ve yeri, kamu ya da özel okul olması, zamanlama vb. konularında yapılan seçimlerdir. Bir eğitim ve öğretim programına başvurma ya da programdan ayrılma aşamasında çok sayıda etken etkili olmaktadır. Bu uzun ve karmaşık karar verme sürecinde, çocuk ya da ailesi bireysel istekleri ile belli örgütsel ya da diğer sınırlayıcıları gözönüne alarak uygun bir karar vermek zorundadır. Belli tür ve düzeyde eğitim görme kararını verirken, sadece bireysel istekler ve özelemlerin olması yeterli olmaz. İlgili programa başvurmak için konulmuş koşullar ve eleme sistemleri, bireysel istemin özgürce/serbestçe oluşmasını engeller. Bu aşamada bireyin önceden vermiş olduğu eğitim kararları da sınırlayıcı bir etken olarak karşısına çıkabilir.⁴

Eğitim, bireylerce parasal ve parasal olmayan çeşitli yararlar sağlayan değerli bir kazanım olarak istenir. Eğitimin yararlarına ilişkin bireylerin bu olumlu değerlendirmesi, bireyler ve ailelerin eğitim istemiyle kendini gösterir.⁵

Bireyler, bir meslek sahibi olmak ve daha yüksek gelir elde etmek, kendini geliştirmek ve çağdaş bir insan olmak, toplumda prestij (saygınlık/statü) sahibi olmak, çevresini zenginleştirmek ve iyi bir evlilik yapmak gibi nedenlerden dolayı eğitim görmek isteyebilir.⁶ Ayrıca, daha geniş bir iş alanı içinde seçim yapabilme, işte yükselme, daha ileri bir eğitim programına devam edebilme, işe uyum sağlayabilme, işbaşında eğitimden daha kısa sürede daha fazla şey öğrenme gibi nedenlerden dolayı eğitim görmek istenebilir.⁷

3 Aynı, s. 17.

4 OECD. *Individual Demand For Education. General Report and Case Studies. France-Germany-Greece-United Kingdom.* (Paris: 1979), s. 16-17.

5 Tinbergen, Psacharopoulos. *Ön. ver.*, s. 258.

6 İşıl Ünal. *Eğitim Bilimleri Öğrencilerinin İstihdam Beklentileri.* (Ankara: Yayınlanmamış Araştırma, 1990), s. 1-15.

7 Serin, *Ön. ver.*, s. 86.

Toplumsal eğitim istemi, tek tek bireysel eğitim kararlarının birlikte ele alındığı, bireysel eğitim istemi toplamını belirten bir kavramdır. Buna göre toplumsal eğitim istemi, bireysel düzeyde alınan kararların bir sonucudur.⁸ Diğer bir deyişle bireysel eğitim istemleri toplamı, toplumsal eğitim istemini oluşturur.⁹ Bireysel eğitim istemi, toplumsal eğitim istemi konusundaki değerlendirmelerden etkilenir. Toplumsal eğitim istemi, üretim sisteminin insangücü gereksinimlerine dayalı eğitim isteminin aksine, bireylerin istek ve gereksinimlerini yansıtır.^{10 11}

Bireysel eğitim kararları ve bunların toplamından oluşan toplumsal eğitim istemi, iki boyut içinde kavramsallaştırılabilir. Bu kavramsallaştırma, belli bir eğitim tercihi belirlemenin bir meslek tercihi belirleme ile çok yakından ilişkili olduğu varsayımına göre yapılmıştır. Dikey eğitim istemi, bireylerin belli eğitim düzeylerine devam olanağı ile ilgilidir. Eğitim-meslek ilişkisi kurulduğunda ise dikey boyut sıradizinsel olarak mesleki statüye karşılık gelir. Yatay eğitim istemi, çeşitli türde eğitim ve öğretim programları için istem ve meslek türü ya da sektörü ile ilgilidir.¹²

Eğitim isteminin ikinci kaynağı ekonominin gereksinmesinden doğan insangücü istemidir. İnsangücü istemi, üretim sisteminin amaçlarına ulaşabilmesi için, belli bilgi, beceri ve tutumlara sahip insangücüne olan gereksinmeyi vurgular. Üretim sisteminin eğitim istemi, çeşitli tür ve düzeydeki eğitim sürecinde, iş için gerekli bilgi, beceri ve tutumların öğrencilere kazandırılması olanağının sağlanmasını ifade eder. Bireysel eğitim istemi ile insangücü isteminin ilişkisi aşağıdaki modelde gösterilmiştir.

BİREYSEL İSTEM

Toplumsal istemin
bir sonucu gönüllü
olarak kazanılan
eğitsel nitelikler

İNSANGÜCÜ İSTEMİ

Üretim hedeflerine
ulaşabilmek için, ekonominin
nitelik gereksinimesi.

Kaynak: Tinbergen ve Psacharopoulos, 1983, s. 260

Çizim 1: Bireysel Eğitim İstemi ile İnsangücü İsteminin Etkileşimi.

8 Kjell Harnquist. *Individual Demand For Education. analitical Report.* (Paris: OECD, 1978), s. 15-16.

9 Muhsin Hesapçıoğlu, *Türkiye'de İnsangücü ve Eğitim Planlaması*, (Ankara: A.Ü. Eğitim bilimleri Fakültesi Yayınları, 1984), s. 42.

10 Aynı, s. 15-16.

11 G. Psacharopoulos. "The Social Demand Model". *Economics of Educational Research and Studies.* (Oxford, Pergamon Press, 1987)

12 Aynı, s. 15.

Bireysel eğitim istemi ile üretim sürecinin eğitim istemi arasında kesin bir ayırım çizmek oldukça güçtür. Çünkü her iki istemin örtüştüğü bir bölge vardır. (Çizim 1) Kuşkusuz işgücü piyasası koşulları, öğrencilerin eğitim istemini etkiler. Ancak bireylerin eğitim istemi yalnız ekonomik koşulların değil, bireylerin eğitim planlarını yapmada önemli olan psikolojik, sosyolojik ve kültürel etkenlerden de etkilenir.¹³

Bireysel Eğitim İstemini Etkileyen Etkenler

Eğitim istemini etkileyen etkenler, eğitim ekonomisi alanyazında farklı sınıflamalara göre ele alınmaktadır. Serin, bireysel eğitim istemini etkileyen etkenleri, makro-ekonomik etkenler ve mikro-ekonomik etkenler olarak ikiye ayırarak incelemiştir. Makro ekonomik etkenlerin en önemlileri toplumun gelir düzeyi, diğer bir deyişle, ulusal geliri, nüfusu ve nüfusun yaş ve cinsiyet bakımından bileşimidir. Mikro-ekonomik etkenler ise tüketici tercihi, (bireyin özelliklerini, ailesinin sosyo-ekonomik kökeni, çevre özellikleri) gelir düzeyi, eğitimin fiyatı olarak üç başlık altında ele alınmıştır.¹⁴ OECD tarafından yapılan bir çalışmada, bireysel eğitim istemini etkileyen etkenler, psikolojik (bireysel), yapısal (kurumsal), toplumsal (aile) ve ekonomik (finansman) olmak üzere dört bölüm olarak gruplandırılmıştır.¹⁵ Harnquist' in yaptığı bir çalışmada, eğitim istemini etkileyen etkenler bireysel ve kurumsal olmak üzere ikiye ayrılarak irdelenmiştir.¹⁶ Bu çalışmada bireysel eğitim istemini etkileyen etkenler, Harnquist' in sınıflamasına göre incelenmiştir.

1. Eğitim İstemini Etkileyen Bireysel Etkenler

a) Bireyin Özellikleri

1) Cinsiyet: Bireyin cinsiyeti, çeşitli tür ve düzey eğitim programlarına katılımda önemli bir etken olarak görülmektedir. Eğitim isteminde, cinsiyet farkları, hem az gelişmiş hem de gelişmiş ülkelerde gözlenen bir olgudur. Az gelişmiş ülkelerin hemen tüm öğretim düzeylerinde kızların temsil oranı düşüktür. Daha ileri öğretim düzeylerinde sorun artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, kızların eğitim sürecine katılım sorunu, daha çok ön-lisans ve lisans düzeylerinde yaşanmakta, bu düzeylerde kızların temsil oranı düşmektedir.¹⁷ Eğitime katılmada cinsler arasındaki farkların ailenin gelir düzeyi ile ilgili olarak sadece ekonomik değil, sosyal ve kültürel kökleri de bulunmaktadır.¹⁸

13 Tinbergen, Psacharopoulos, *Ön. ver.*, s. 259.

14 Serin, *Ön. ver.*, s. 24-38.

15 OECD, s. 16-17.

16 Kjell Harnquist, (Ed. George Psacharopoulos), "Social Demand Models", *Economics of Education Research and Studies*. (Oxford: Pergamon Press, 198) s. 358.

17 Aynı, s. 356-357.

18 George Psacharopoulos, Mauren Woodhall: *Education for Development. An Analysis of Investment Choices*. (The World Bank Publications, Oxford University Press, 1986), s. 114.

2) Bireyin Doğuştan Getirdiği Yetenekler: Bireyin doğuştan getirdiği yetenekler ve bunların ilk çocukluk döneminde aile ve yakın çevrenin etkisiyle geliştirilmesi, zihinsel potansiyeli ve öğrenme arzusunu artırmaktadır. Bu kalıtsal özellikler, bireylerin belli bir eğitim programından yararlanma düzeyini etkilenmektedir.¹⁹ Bireyin doğuştan getirdiği yetenekler ve zeka düzeyi, zeka ve yetenek testleri yardımıyla ölçülmeye çalışılmaktadır.

3) Eğitsel Başarı: Bireyin bir önceki eğitim ve öğretim sürecinde gösterdiği başarı, sonraki programlarda gösterilebilecek başarının en yaygın ve güçlü kestiricisi olarak değerlendirilmektedir. Başarı, çeşitli derslerde alınan notlar ve ortalaması ile nesnel başarı testleri yardımıyla yordanabilmektedir.^{20 21}

Bireyin genel başarı düzeyi kadar, farklı konulardaki zayıf ve güçlü yönlerini bilmesi de eğitim programını seçmede önemli gözükmektedir. (Sözel-sosyal, matematik-fen yeterliği gibi)

4) İlgiler ve Yetenekler: Eğitsel seçimin yatay boyutu ile ilgili olan ilgiler, bireyin belli alan ya da konulara yakınlığını belirler.²²

b) Bireyin Ailesi ve Çevresinin Özellikleri

1) Ailenin Sosyo-Ekonomik Kökeni: Eğitim ve öğretim programlarının seçimi ile ailenin sosyo-ekonomik özellikleri arasındaki ilişki birçok çalışmada ele alınmıştır. Araştırma bulgularına göre, farklı ırk, kültür ve sosyo-ekonomik kökenden gelen öğrencilerin zorunlu eğitim sonrası eğitim sürecine katılımında, önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, farklı gelişmişlik düzeyinde olan hem kapitalist hem de sosyalist ülkelerde gözlenmiştir. Farklı toplumsal, ekonomik ve kültürel çevrelerden gelen bireyler için eğitim fırsatlarını eşitleme konusunda ciddi çalışmalar yapan ülkelerde dahi eğitimde eşitsizlikler yaşanmaktadır. Eğitim planlaması bakımından, bireyin sosyoekonomik kökeni, istenmeyen ancak eğitimde toplumsal istemi etkilediği benimsenen temel etkenlerden birisidir. Toplumun ortalama eğitim düzeyi yükseldiğinde, fırsat eşitsizlikleri daha ileri öğretim düzeylerine ve bazı eğitim türlerine kayabilmektedir.²³ Boudan, belli öğretim tür ve düzeylerini seçmede, sosyo-ekonomik farkları açıklarken dört kұramdan yararlanmıştır.²⁴

a. Değer kuramına göre, farklı toplumsal sınıflar eğitimin yararları konusunda farklı değer sistemlerine sahiptir.

19 Serin, *Ön. ver.*, s. 30.

20 Harnquist, *Ön. ver.*, 1987, s. 358.

21 OECD, s. 16-17.

22 Harnquist, *Ön. ver.*, 1987, s. 358.

23 Aynı, s. 359.

24 Aynı, s. 359.

b. Kültürel kurama göre, eğitimde fırsat eşitsizliği, farklı toplumsal sınıflardaki ailelerin karşılaştığı kültürel fırsatlardaki farklılıklardan kaynaklanır.

c. Toplumsal konum kuramına göre, belli bir eğitim düzeyine ulaşmada, farklı toplumsal sınıflardan gelen bireylerin aşmak zorunda oldukları "toplumsal uzaklık" birbirinden farklıdır.

Boudan, bir tarama çalışması verileri ile eğitim istatistiklerinden yararlanarak eğitimsel kazanım ve sosyo-ekonomik köken arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Araştırma bulgularına göre, Boudan sözü edilen ilişkiyi açıklamada, kültürel kuram ile değer kuramını yetersiz bulurken, "toplumsal konum" kuramının daha açıklayıcı olduğunu ileri sürmüştür.²⁵

Bireyin sosyo-ekonomik kökeni, birbiri ile ilişkili olan, anne ve babanın öğretim durumu, mesleği, geliri, ayrıca yaşanılan bölge, semt, konut, evdeki oda sayısı, çocuk sayısı gibi etkenlerden çıkabilmektedir. Ayrıca anne ve babanın çocukla ilgisi ve ondan beklentileri, okuma alışkanlıkları, kültür ve sanat etkinliklerine katılım gibi etkenler ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel kökenini yordamada yardımcı olmaktadır.^{26,27,28}

2) Arkadaş Grubu ve Toplumsal Çevre: Arkadaş ve akranların, bireylerin eğitimini sürdürmesi üzerinde, doğrudan bir etkiye sahip olup olmadığı konusu çok sayıda araştırmada ele alınmıştır. Oldukça karmaşık olan bu konu, ailenin sosyo-ekonomik kökeni, yaşanılan bölge, okul başarısı gibi birçok etkenle ilişkili bulunmuştur.²⁹

2. Eğitim İstemini Etkileyen Kurumsal Etkenler

a) Eğitim Sistemi

1) Eğitim ve Öğretim Sürecinin Yapılanması: Eğitim sürecinde yapılanma, öğrenci özelliklerine (yaş, cinsiyet, başarı, yetenek vb.) ve eğitim programlarının genel ve daha özgün programlar olarak gruplandırılmasına (genel-mesleki, çok amaçlı, örgün-yaygın eğitim vb.) göre olabilir. Eğitim sisteminin özellikleri toplumsal eğitim istemini açıklamak için son derece önemlidir. Harnquist, bir eğitim sisteminde alt sistemlerin hangi özellikler bakımından farklılaşabileceğini aşağıdaki biçimde özetlemektedir.³⁰

25 Ayni, s. 359.

26 OECD, s. 28.

27 Serin, *Ön. ver.*, 1979 s. 30.

28 Psacharopoulos, Woodhall, *Ön. ver.*, s. 112.

29 Harnquist, *Ön. ver.*, s. 359.

30 Ayni, s. 359.

- a. Öğrencilerin yaşı ve sınıfı,
- b. Öğretim dalları ve konular,
- c. Örgütsel yapılanma (tek tip okul, çok amaçlı okul vb.),
- d. Karara Katılım (okul, aile, öğrenci bakımından),
- e. Yerleştirme ve seçim ölçütleri (ilgiye, başarıya, yeteneğe, belli alan başarısı, genel başarı vb. göre),
- f. Rehberlik (çeşitli konularda bilgi ve önerileri eşitleme).

2) Başvuru Koşulları ve Seçim: Zorunlu eğitim sonrası, pekçok eğitim programında, başvuru için bazı önkoşullar ileri sürülür. Bunlardan en önemlisi, bireyin önceki eğitimsel kazanımlarıdır. Ancak bazı programlarda belli bir alanda iş deneyimi ve genel mesleksel bir deneyimde önkoşul olarak konulabilir. Eğitim programı için boş yerlerin sayısı sınırlı olup, istem fazla olduğunda, başvuranlar arasında bir seçim yapmak gerekmektedir. Bunun için yazılı, sözlü ya da uygulamalı sınavlar yapılabilir. Kabul ve seçim sürecinde yapılabilecek bir esnetme, eğitim istemini etkiler.³¹

3) Eğitimin Birey İçin Doğrudan Maliyeti: Eğitim hizmetinden yararlanmak için ödenen bedel ya da eğitim hizmetinin değişim değerinin parasal ifadesi eğitimin fiyatını belirler. Eğitim istemi ile fiyat arasında ters yönlü bir ilişki vardır.³² Eğitim harcamalarının vergilerle karşılandığı ülkelerde, eğitimin bireye maliyeti; yemek-içmek, barınma, giyinme, ulaşım, varsa öğrenim harcı, kitap, defter ve kırtasiye harcamalarını kapsar. Bunlara ek olarak, öğrencinin eğitime devam etmesi nedeniyle bir işte çalışmamaktan doğan gelir kaybı da eğitimin bireye maliyeti (fırsat maliyeti) içinde yer alır.^{33,34}

Eğitim fırsatlarını eşitleme amacıyla, öğrencilere sağlanan burs ve krediler, eğitimin bireye maliyetini düşürdüğü için eğitim istemini etkiler.

4) Diğer Etkenler: Eğitim programının düzenli bir parçası olarak, eğitsel ve mesleksel rehberlik, düşük sosyo-ekonomik kökenden gelen öğrencilerin çeşitli konularda bilgilenmelerine yardımcı olabilir.³⁵ Bu yardım, öğrencinin kendisini, çevresini ve özelde işgücü piyasasını gerçekçi

31 Aynı, s. 360.

32 Serin, *Ön. ver.*, s. 35.

33 Mahmut Adem. *Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası*, (Ankara: Bilim Matbaası, 1977), s. 89-107.

34 Psacharopoulos, Woodhall, *Ön. ver.*, s. 112-113.

35 Hanquist, *Ön. ver.*, 1987, s. 361.

olarak tanınması yönünde olur. Özellikle işgücü piyasasına ilişkin olarak, öğrenci belli bir mesleğe yönelmişse, mesleksenin etkinlikleri, çalışma ortamı ve koşulları, mesleğe girişte aranılan nitelikler, ilk işe giriş, meslekte ilerleme, ücret, iş bulma olanağı ve mesleğin geleceği hakkında bilgiler öğrenciye aktarılır.³⁶ Diğer bir etken olarak, eğitim kurumlarının öğrenciye uzaklığı özellikle marjinal grupların eğitim istemini etkilemektedir.³⁷

b) Genel Olarak Toplumun Özellikleri

1) Nüfustaki Gelişmeler: Bir toplumda eğitim istemini etkileyen etkenlerden birisi de nüfusun büyüklüğü ve bunun yaş ve cinsiyet bakımından bileşimidir. Bir ülkenin toplam nüfusu eğitim isteminin üst sınırını belirlerken, nüfusun yaş ve cinsiyet bakımından dağılımı da eğitim isteminin alt sınırını belirler.³⁸

2) Meslek ve ekonomi: Bir meslek tercihi yapma ve bir meslek tercihi uygulamaya koyma hedefleri, eğitim istemini önemli ölçüde etkiler. İnsan sermayesi kuramına göre, bireyin eğitsel tercihleri aşağıdaki etkenlere bağlıdır.^{39,40,41}

a. Birey için eğitimin doğrudan maliyeti,

b. Eğitim süresince bir işte çalışmamaktan doğan gelir kaybı ya da eğitimin fırsat maliyeti,

c. Mezuniyet sonrası istihdam beklentileri,

d. Seçilen eğitim programı nedeniyle gelecekte beklenen gelir artışı.

Eğitimin fırsat maliyeti, istihdam beklentileri, gelir artışı beklentisi, genel ekonomik eğilimlere ve işgücü istem ve sunumuna bağlıdır. Bununla birlikte eğitimi sırasında ve sonrasında ekonomi ve mesleğin gerçek koşullarını bilmediği için, bireyin verdiği her eğitim kararı diğerleri ile birlikte gelecekteki işgücü sunumu etkiler. Karar verirken birey genellikle eksik, güncel olmayan ve hatta önyargılara dayalı olarak yapılmış kestirmelere güvenmek zorundadır. Bilgilenme sürecinde, yaşanan sorunların niteliği ve niceliği, bireyin sosyoekonomik kökenine göre değişir.⁴²

36 Yıldız Meyvecioğlu, *Rehberlik Ders Notu*, (Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi, EFAM Yayını, 1983), s. 85.

37 Mahmut Adem, *Eğitim Planlaması. Kavramlar, İlkeler, Yöntemler*. (Ankara: Biim Matbaası, 1977).

38 Serin, *Ön. ver.*, s. 26.

39 Harnquist, *Ön. ver.*, 1987, s. 362.

40 Psacharopoulos, Woodhall, *Ön. ver.*, s. 112.

41 R. McNabb. (Ed: G. Psacharopoulos), "Labour Market Theories and Education", *Economics and Education Research and Studies*, (Oxford: Pergamon Press, 1987), s. 159.

42 Harnquist, *Ön. ver.*, 1987, s. 362.

c) Toplumsal ve kültürel Koşullar

Toplumda varolan değerlerin, tutumların ve inançların toplumsal eğitim istemini etkilediği söylenebilir. Toplumda eğitime yüksek bir değer veriliyorsa, büyük bir olasılıkla bu eğitime olan istemi artırır. Toplumda eğitimin mesleğe hazırlayıcı bir işleve sahip olduğu görüşü baskın olduğunda eğitim istemi ekonomi ve işgücü piyasası koşulları doğrultusunda gelişir. Çağdaş toplumlarda, çalışma yaşamına ve genelde toplumsal yaşama katılım, kitle haberleşme araçlarının yaygınlaşması, bilgi, ticaret ve turizmin uluslararası düzeyde ele alınması, seçkin tutumlara karşın eşitlikçi tutumların gelişmesi gibi gelişmeler, eğitim istemini etkileyen diğer etkenlerdir. Yine dönüşlü eğitime verilen önem, sadece işgücü piyasasının koşullarındaki değişmelerle değil, aynı zamanda yetişkinlerin yaşamında ve gizilgücündeki farklı aşamaların niteliği konusunda değişen görüşlerle de ilgilidir.⁴³

Toplumsal Eğitim İstemi ve Eğitim Planlaması

Toplumsal isteme ilişkin olarak eğitim planlamasının iki işleve sahip olduğu söylenebilir. Birincisi, eğitim istemindeki değişmeleri kestirmek ve eğitim sunumunu bu değişmelere göre ayarlamaktır.⁴⁴ Eğitim planlaması bu işlevini yerine getirirken, nüfus ve öğrenci sayısı kestirmeleri, çeşitli okul düzeyleri ve türleri arasındaki geçiş oranları, öğrenime yeni başlayanların farklı öğrenim dallarına dağılımları, öğrenim süreleri, terk oranları, dal değiştirme oranları, başarı oranları gibi büyüklüklere ilişkin bilgilere ulaşmak durumundadır. Bu büyüklüklerin hedef yılları için kestirilmesi sonucu, gelecekte eğitim sisteminin öğretmen, yönetmen, eğitim uzmanı, derslik kapasiteleri gibi gereksinimlerini belirlemek mümkündür.

Eğitim planlaması sürecinde yukarıda sözü edilen bilgilere ulaşabilmek için, eğitim sistemi ve tüm alt sistemlerine ilişkin bilgiyi hızla toplayan ve yayan bilgi sistemlerine gereksinme vardır.

Toplumsal isteme ilişkin olarak, eğitim planlamasının ikinci işlevi, eğitim istemine gerekli doğrultuda rehberlik etmek için eğitim sisteminde yapılacak değişmeleri tasarlamak ve çeşitli eğitim politikalarını önermektir.⁴⁵

Eğitim isteminin bireysel belirleyicileri (cinsiyet, okul başarısı, ailenin sosyo-ekonomik kökeni, vb.) görece duruk bir niteliğe sahiptir. Gelecekteki eğitim isteminin kestiriminde, bu bireysel belirleyicilerden etkili

43 Aynı, s. 362.

44 Aynı, s. 362.

45 Aynı, s. 362.

olarak yararlanılamasa bile bunlar çözümsel (analitik) amaçlar için çok önemli bilgileri içerirler. Bu bilgilerden, eğitim istemini etkileyen kurumsal etkenlerde düzenlemeler yapmak, politikalar oluşturmak için yararlanılabilir.

Bu çalışma boyunca, eğitim istemini etkileyen etkenler iki kümeye ayrılarak incelenmiştir. Birinci kümede, kısa dönemde etkilenmesi güç olan, eğitim sistemi ile ilişki içinde olsa bile öğrencilerin sosyo-ekonomik ve kültürel kökenlerinden kaynaklanmış olan etkenler bulunmaktadır. Eğitim planlaması uzmanlarının kısa dönemde bu etkenleri değiştirebilme olasılığı çok düşük görünmektedir. İkinci kümede, bireysel eğitim istemini etkilemede önemli bir gücü olan kurumsal ya da daha dar anlamda eğitim sistemi ile ilgili etkenler yer almaktadır. Bunlar hem kısa hem de uzun dönemde uygun eğitim politikaları ile etkilenebilme özelliği taşımaktadırlar. Eğitim planlamasında, ikinci küme etkenlere ilişkin olarak bazı politika oluşturma alanları şunlardır:⁴⁶

1. Eğitim sistemindeki bazı yapısal ve kurumsal etkenler: Öğrenime başlama ve çeşitli eğitim programlarına başlama yaşı, gerçekçi ilgilerin gelişmesi ve çocuk dışındaki aile ve yakın çevrenin seçim üzerinde etkisi bakımından önemli gözükmektedir. Sistemde eğitsel seçeneklerin sayısı, gelecekte bunların değiştirebilme durumu, not verme ve belgeleme sistemleri konusunda yapılabilecek yeniden düzenlemeler eğitim istemini etkiler.

2. Bilgi ve rehberlik sistemleri: Bireye kendisini ve çevresini özellikle işgücü piyasasını tanıma konusunda yapılacak yardımlar (rehberlik) eğitim istemini etkiler.

3. Cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılar: İlk çocukluk döneminde edinilen kalıpyargıların öğretmen, uzman davranışı ve okul kitapları aracılığıyla değiştirilmeye çalışılması, izleyen eğitsel aşamalarda eğitim isteminin daha sağlıklı bir yapıya kavuşmasını sağlayabilir.

4. Bir eğitsel yaşantı olarak okul: Okul yaşantısının, zekaya ve onun gelişimine uygun bir öğretim yeri olmak yerine, yaratıcılığa daha çok önem veren bir eğitim süreci olarak algılanması eğitim istemini etkiler. (İleri öğretim düzeylerinde devam, terk vb. konularında).

5. Özendirme Sistemleri: Belli eğitsel seçimleri için öğrencileri yönlendiren özendirme sistemleri, özellikle burs, kredi gibi parasal özendirmeler, eğitim programının ve eğitim için ayrılacak sürenin belirlenmesinde etkili olmaktadır.

46 OECD, *Ön. ver.*, s. 362.

6. Çeşitli eğitim tür ve düzeylerini coğrafik olarak yayma: Özellikle alt sosyo-ekonomik düzeylerden gelen evli ve daha yaşlı bireyler için eğitim kurumunun yerleşim yerinden uzaklığı, eğitim kararı bakımından önemli olmaktadır.

7. Kamu sektöründe işe alma politikaları: Kamu kesimindeki insan-gücü politikaları eğitim istemini etkiler.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Âdem, Mahmut. *Eğitim Planlaması. Kavramlar, İlkeler, Yöntemler.* Ankara: Bilim Matbaası, 1977.

----, *Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası.* Ankara: 1977.

Harnquist, Kjell. *Individual Demand For Education. Analitical Report.* Paris: OECD, 1978

Harnquist, Kjell. (Ed. George Psacharopoulos), "Social Demand Models", *Economics of Education Research and Studies.* Oxford: Pergamon Pross, 1987.

Hesapçioğlu, Muhsin. *Türkiye'de İnsangücü ve Eğitim Planlaması,* Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1984.

McNabb, R. (Ed: G. Psacharopoulos), "Labour Market Theories and Education", *Economics and Education Research and Studies,* Oxford: Pergamon Press, 1987.

Meyvecioğlu, Yıldız. *Rehberlik Ders Notu,* Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi, EFAM Yayını, 1983.

OECD. *Individual Demand For Education. General Report and Case Studies. France-Germany-Greece-United Kingdom.* Paris: 1979.

Psacharopoulos, G. "The Social Demand Model". *Economics of Educational Research and Studies.* Oxford, Pergamon Press, 1987.

Psacharopoulos, Georgé, Mauren Woodhall. *Education for Development. An Analysis of Investment Choices.* The World Bank Publications, Oxford University Press, 1986.

Serin, Necdet. *Eğitim ekonomisi. (II. Baskı)* Ankara: AÜEF Yayınları, 1979.

Tinbergen, J., George Psacharopoulos. "Long Range Educational Policy Planning Perspectives in OECD Countries: A Review of Issues and Policy Proposals", *Educational Planning, A Reoppraisal.* Paris: OECD 1983.

Ünal, Işıl. *Eğitim Bilimleri Öğrencilerinin İstihdam Beklentileri.* Ankara: Yayınlanmamış Araştırma, 1990.